

CSIK TAMÁS

THALLÓCZY LAJOS HANGULATJELENTÉS-TERVEZETE GR. HADIK JÁNOSNAK

A hatáskeltő módon megírt forrás jól megvilágítja azt a sajátos, indulatokkal teli viszonyt, amely az Osztrák–Magyar Monarchia két állama között feszült a századelőn. További jelentőségét adja, hogy a szakirodalom mind a mai napig nem hangsúlyozta kellően akár az osztrák (Lajtán túli) belpolitika, akár a Monarchia legfelsőbb vezetésének (például Ferenc Ferdinánd, közös külügyminiszter) befolyását a magyar belpolitikára. A kortársak által valós veszélynek tartott bécsi központosítási törekvésekre, Magyarországgal szembeni mozgalmakra világít rá a sajátos forrás.

Az 1906 áprilisában kinevezett koalíciós kormány végső válságának kezdete előtt néhány héttel küldhette a hangulatjelentést (a szerző maga nevezte így) Thallóczy Lajos közös pénzügyminiszteri osztályfőnök gróf Hadik János belügyi államtitkárnak minden bizonnyal Horváth Emil belügyminiszteri osztályfőnök által. A tervezeten nincs dátum, azonban Thallóczy egyik naplóbejegyzése alapján 1909 márciusának végén vagy április első napjaiban küldhette.¹ Megkockázatható, hogy a valódi címzett talán nem is Hadik volt, hanem sokkal inkább a Thallóczy politikai nézeteihez közel álló és a belügyi államtitkárnál jelentősebb politikus, ifjabb Andrássy Gyula gróf, belügyminiszter.²

A forrás szerzője jól ismert nem csak a közös állam bécsi hivatalnokaként, hanem történészként, tanárként, közíróként is. A Kassán 1857. december 8-án szüle-

1 Thallóczy csak annyit említ, hogy Dr. Horvátnak adta át a jelentést (néhai Dr. Thallóczy Lajos osztályfőnök hátrahagyott iratai stenographált részének átírása. OSzK Kézirattár, Fol. Hung. 1677/1. kötet, 7. csomó no. 869. 1904. ápr. 1–3. (a továbbiakban: Thallóczy napló, sztenografált változat). Ekkor Horváth Emil a Belügyminisztériumban a harmadik legmagasabb beosztású személyként (ifj. gr. Andrássy Gyula belügyminiszter és gr. Hadik János államtitkár után) szolgált a minisztérium elnöki osztályának főnökeként (Magyarország tisztí czím- és névtára. Bp. 1908. XXVII. évf. 72.). Minden bizonnyal rá vonatkozott Thallóczy naplóbejegyzése.

2 Ifj. Andrássy Gyula naplójának sem az OSzK Kézirattárában (Fol. Hung. 2974.), sem a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára mikrofilmtárában (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) 34861. tekercs) őrzött példánya nem említi a jelentést, a családi fondban (MNL OL P 4) lévő iratok között szintén nincs nyoma. Minden bizonnyal személyes érintkezés útján jutott el a jelentés Hadik Jánoshoz, esetleg hivatali főnökéhez, Andrássyhoz is.

tett Thallóczy Lajos tanulmányai után már historikusként került 1893-ban Bécsbe Kállay Béni közös pénzügyminiszter mellé, ahol közös munkásságuk tíz éven át tartott. Az időszak Thallóczy számára elég volt arra, hogy alaposan kiismerje a balkáni viszonyokat, és első számú szaktekintélyé váljon a térséget érintő külpolitikai kérdésekben. Ennek és közjogi tudásának köszönhető tanári állását is a bécsi Konzuli Akadémián. Történelmi tevékenysége aktívan kapcsolódott külpolitikáihoz, így közreműködött II. Rákóczi Ferenc hamvainak hazaszállításánál is. Bosznia okkupációjának előkészítésében szintén jelentős szerepet vállalt. A Magyar Történettudományi Társaság elnöke 1913-tól, majd a világháborúban megszállt Szerbia polgári kormányzója 1915-től. Ferenc József temetéséről utazott haza 1916. december 1-jén, amikor vasúti szerencsétlenség áldozata lett. Bécsben élő magyarként is küzdött honfitársai befolyásának növeléséért a közös intézményekben, mindezt tette úgy, hogy szilárd híve maradt a 67-es rendszernek.³ Bár Bécsben élt, de jelentős magyarországi kapcsolatrendszerrel rendelkezett, naplójegyzési jól rávilágítanak az itthoni politikai viszonyok mély ismeretére. A koalíciós kormányzás időszakában (1906–1910) nem csak a kormánytagokkal állt kapcsolatban, hanem az aktív politikai szerepet nem vállaló egykori szabadelvűekkel is (pl. Khuen-Héderváry Károly, Lukács László). Emellett természetesen szoros viszonyban volt a Monarchia legfelsőbb vezetésével és a Ferenc Ferdinánd köréhez tartozókkal is.

Naplója az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában található több kötetben. A kötetek (Quart. Hung 2459. Thallóczy Lajos naplója) egyik furcsasága, hogy jelentős részük gyorsírással készült, csak ennek ismeretében olvasható. Mindenképpen ajánlott a teljesen más jelzet alatt található másik kötet sorozatot is kézbe venni, amely a gyorsírásos részek átírását tartalmazza (Fol. Hung. 1677. néhai Dr. Thallóczy Lajos osztályfőnök hátrahagyott iratai stenographált részének átírása). Mindkét sorozatban kronologikus sorrendben követik egymást a jegyzések, de ezek mellett számos betét (levelezőlap, levéltervezet, stb.) is található az oldalak között fólió-számokkal. A közölt jelentés-tervezet is egy ilyen keltezetlen betét, a forrásban szereplő információk mellett a fóliók számozása segített meghatározni keletkezésének idejét.

A forrásban kitüntetett szerepet kapott a Lajtán túli keresztényszocialista mozgalom, illetve vezetője Karl Lueger. A párt az 1896. évi választások után

3 *Somogyi Éva*: A dualizmus értelmezése, mint az identitásformálás eszköze. Thallóczy Lajos és Edmund Bernatzik közjogi nézetei. In: *Megtalálható-e a múlt? Tanulmányok Gyáni Gábor 60. születésnapjára*. Szerk. Bódy Zsombor — Horváth Sándor — Valuch Tibor. Bp., 2010. 225–235. p.

vált jelentős politikai tényezővé, ezt a szerepét csak megerősítette a Monarchia osztrák felében 1907-ben bevezetett általános választójog. A Magyarországnak a közös államban elfoglalt pozícióját élesen kritizáló mozgalom mögött a forrás keletkezésekor már ott találjuk a Monarchia teljes átalakítására készülő Ferenc Ferdinánd trónörökösét is. A Belvedere-kör az osztrák keresztényszocialisták tömegtámogatásával vagy éppen Kristóffy József, korábbi belügyminiszter itthoni tevékenysége által igyekezett a magyarországi nemzetiségek elégedetlenségét, a zavaros horvátországi politikai helyzetet és a Bosznia 1908. évi annexiója után megváltozott balkáni erőviszonyokat a maga javára fordítani.⁴ Mindez jelentős veszélyforrást jelentett a magyar belpolitika számára, hiszen nem kevesebbről volt szó, mint a teljes magyar politikai vezető réteg „kiiktatásáról” az általános választójog segítségével, amelynek törvénybe foglalását pont ezért Ferenc Ferdinánd is támogatta. Mindehhez a magyarországi nemzetiségek, baloldali mozgalmak (alkalmanként a szociáldemokraták, agrárszocialista mozgalmak, polgári radikálisok) ugyanúgy jó eszköz voltak, mint az 1907 óta állandó problémát jelentő Horvátország.⁵

Horvátország mellett az 1908-ban a Monarchiához csatolt Bosznia is állandó államjogi viták alapját adta, az annexió egyben a közölt forrás talán egyik legfontosabb külpolitikai háttereként szolgált. Bár Ferenc József magyar királyi jogán csatolta a közös államhoz az új tartományt, azonban annak helyzete továbbra is rendezetlen maradt. Így merülhetett fel a Műhelynél (gyakran nevezték így a Ferenc Ferdinánd körüli politikusok, közéleti személyek csoportját) egy nagy délszláv állam gondolata a Monarchián belül (Horvátország, Bosznia, Dalmácia, szerbek lakta területek), amely gyakorlatilag a magyar politikai élet által rettegett trializmust jelentette volna. Bécsben egy centralizált államot értettek ez alatt, melyben az egyes tartományok (Magyarország is csak egy lett volna ezek közül)

4 Lásd: *Kristóffy József: Magyarország kálváriája. Az összeomlás útja. Politikai emlékek 1890–1926.* Bp., 1928.

5 Az 1905 őszén kötött fiúmei rezolúciót (amely a horvátországi belpolitikában elsődleges tényezővé vált horvát–szerb koalíció és a magyarországi — akkor még ellenzékben lévő — koalíciós pártok között jött létre) követő nyugodtabb időszak a két állam viszonyában 1907-ben ért véget. A Kossuth Ferenc kereskedelmi miniszter által, 1907-ben a képviselőház elé terjesztett vasúti pragmatika a horvátországi vasúti alkalmazottak számára is előírta a magyar nyelv ismeretét, mire válaszul a horvát képviselők obstrukcióba kezdtek. Horvátországban az 1868 óta folyamatosan jelenlévő elégedetlenség tört felszínre, melyet ezután már nem sikerült a korábbi eszközökkel mérsékelni. A magyar kormányok többé már nem számíthattak a két állam közötti kényes viszony hosszútávon történő fenntarthatóságára, bár Tisza István 1913-ban még átmenetileg nyugodtabb légkört tudott teremteni.

jogai széleskörűek a belső igazgatás terén, de az egész birodalom vezetésébe már kevés beleszólással. Ezeket a terveket szokás közös nevükön *Gross-Österreich*-ként említeni, melynek már az 1850-es években is voltak előzményei.⁶

Hangulatkeltő elemként megjelenik még a keresztényszocialisták egyik hangsúlyos programpontja: az antiszemitizmus, amely összekapcsolódott a budapesti közéletben és a magyar polgárosodásban jelentős szerepet játszó magyarországi (budapesti) zsidóság igen éles kritikájával is (lásd a szövegben: judapesti clique).⁷ A forrás hangneme szándékosan hatáskeltő, a Bécsben élő Thallóczy célja valójában a figyelemfelkeltés. Ezt jelezte egyik naplóbejegyzésében azzal is, hogy nem teljesen ért egyet a politikai élet jelenségeinek ezen értelmezésével, utalva egyben a Lajtán túli keresztényszocialisták fő bázisának tekintett Alsó-Ausztriára is: „Most az osztrák kottéria rövidlátó, piszkos nyelvű, haszonleső Hausknechtek,⁸ a kisiparosok uralkodnak. Ezekkel nem lehet centralizmust csinálni. Niederösterreich ez, nem Gross-Österreich.”⁹

A szöveget mai helyesírás szerint, a korabeli sajtós szóalakok megtartása mellett közöljük.

* * *

6 Ferenc Ferdinánd részletes terveit a Monarchia átszervezését illetően ma is titok fedi, bár legalább ilyen jogos az a felvetés, hogy a Műhelynél igazán végiggondolt, részletes terv valójában nem született. Jóformán az összes felmerült elképzelést már a tervek kidolgozása során elvetették, mivel hamar észrevették azokat a kritikus pontokat (nemzetiségi kérdés, a Monarchia államainak történeti hagyományai, stb.), melyek miatt a nagyszabású elképzelések nem megvalósíthatóak. Könnyen lehet, hogy mindezt a trónörökös is belátta minden nagyhangú, Magyarországgal, magyarsággal szembeni nyilatkozata ellenére. A témában az említett Kristóffy művön kívül l. *Bruckner Győző*: Ferenc Ferdinánd trónörökös magyarországi politikai terveit. Miskolc, 1929.; *Erich Zöllner*: Ausztria története. Bp., 2000.; *Eöttevényi Olivér*: Ferenc Ferdinánd. Bp., 1991; *Erzherzog Franz Ferdinand Studien*. Hrsg. Robert Arthur Kann. Verlag für Geschichte und Politik, Wien, 1974.; *Rudolf Kiszling*: *Erzherzog Franz Ferdinand von Österreich-Este*. Graz-Köln, 1953.; *Rudolf Sieghart*: *Die letzten Jahrzehnte einer Grossmacht. Menschen, Völker, Probleme des Habsburger-Reichs*. Berlin, 1932.

7 Magának a „Judapest” kifejezésnek az első, ismert használója is Karl Lueger volt.

8 Lakájok (német)

9 Thallóczy napló, sztenografált változat. Fol. Hung. 1677/1. kötet 7. csomó no. 1016. 1909. dec. 31.

**Thallóczy Lajos közös pénzügyminisztériumi osztályfőnök
„levéltervezete” gróf Hadik János belügyi államtitkárnak
Bécs, 1906. [március]**

Tisztelt Uram,

Magyarország ellen általában, s a dualizmus ellen különösen Bécsben régtől fogva az egész vonalon lankadatlan küzdelem folyik. Ebben a tekintetben az összes osztrák pártok egyetértenek, s legádázabb torzsalkodások közepette is Magyarország ellen mindig egyesíthetők. Régebben az osztrák-liberális német párt s a lengyelek¹⁰ legalább elméletileg rokonszenveztek Magyarországgal. Ma teljesen megváltozott a helyzet. A német liberálisok már csak roncsai a régi pártnak, s a német néppárt és radikális szárnyok: az alldeutschok¹¹ felkapták a magyarországi németek sorsának kérdését, valamint gazdasági, közlekedési és kereskedelmi kérdésekben Magyarország határozott ellenségei.¹² A lengyelek opportunisták, s a galíciai hegemoniáért vívott harcban, majd a cseh, majd a német irányzatok közt inognak, de ausztriai ügyekben mindig a többséggel tartanak.

A két főpárt: a keresztényszocialisták s a szocialisták, ellentétes törekvéseik dacára, Magyarországot illetőleg teljesen egyetértenek. A keresztényszocialistáknak nem is igen titkolt programja: a Gross-Österreich, az, az irodalmilag máris megfundált áramlat, mely alapjában véve nem egyéb, mint a Schmerling-féle tézis klerikális mezben.¹³ Célja atomizálni Magyarországot. Lassanként elszedni tőle

10 Az 1867 és 1879 között kormányzó liberális párt bukása után ellenfeleik kerültek kormányra az ún. „vasgyűrűben” (Eduard Taaffe kormánya). Az 1890-es években velük szemben egyre inkább előtörték a szláv nemzeti pártok, később a német nemzeti párt, majd a keresztényszocialisták. A lengyelek és ruszinok lakta Galícia 1873-tól jelentős autonómiával rendelkezett a Lajtán túli tartományok között, természetesen a lengyel politikai vezető réteg meghatározó szerepével. Ezzel a lépéssel a lengyelek dualizmussal szembeni elégedetlenségét is sikerült részben leszerelni.

11 Össznémet (német)

12 A Georg Schönerer vezetésével az 1890-es években és a századfordulón némileg lendületéből vesztő (majd az 1910-es években ismét előretörő) német nacionalista mozgalom célja a Monarchia és a Német Császárság közötti egyre szorosabb kapcsolat volt, ez egyben (túl a magyarországi németek kérdésén) a Magyarországhoz fűződő viszonyt is súlyosan érintett volna. (*Carl E. Schorske*: Bécsi századvég. Politika és kultúra. Bp., 1998. 115–124. p.)

13 Utalás az 1861. évi februári pátensre és a századelő osztrák keresztényszocialistáinak célkitűzésére.

Horvátországot, egyesíteni ezzel Boszniát, s a triász ezen harmadik tagját Ausztria érdekkörébe vonni, elzárni Magyarországot a tengertől, s teljesen szárazföldi kantonná tenni azt. Ebbéli törekvésök teljesen sikerült. Joggal-e, vagy sem, de az a meggyőződésök, hogy a magyar unió eszménye Horvátországban kihalt, s hogy a magyar kormányzat baklövései következtében a magyar-horvát viszony napjai meg vannak számlálva. Hogy a horvátok a magok álmát meg akarják valósítani, s őket csak eszközül felhasználni, bizonyos. Viszont bizonyos az is, hogy a Gross-Österreich Nagy-Horvátországot csak mint Kronlandot¹⁴ képzei. Csak úgy cselekednének, mint 1849-ben: osztrákká tennék. Egyelőre azonban összetartanak: úgy a horvát szélsők, mind a klerikálisok, mind a bécsi keresztényszocialisták, minthogy az első feladat a meggyöngült magyar integritást teljesen aláaknázni. Dr. Frank¹⁵ s megannyian Bécsben, az összes befolyásos helyeken jól vannak akkreditálva, s a horvát tükör az ő világlátások szerint tükrözötteti vissza a helyzetet. De ez csak egy része a programnak. Az összes magyar nemzetiségeket akarják „felszabadítani”, a magok javára. Ez is régi program. A tótok a csehek révén kezdenek faktorként feltűnni, s ha Budapest nem ügyel, a felvidéken olyan értelmes, szorgalmas tót középosztály kerekedik felül, mely via facti¹⁶ emancipálja magát. Az intelligencia a néprétegek elemi erejével szemben sehol sem állott helyt. Morvaországban s Csehországban a művelődő és gazdagodó cseh népelemmel szemben a német intelligencia letört. A tót országos képviselők a cseh klubbal szoros érintkezésben vannak, Kramarž a vezérok.¹⁷ A keresztényszocialistáknak ez csak kapóra jön. Ugyancsak vannak már komoly jelenségei az ukrajnai, vagyis

14 Koronatartományt (német)

15 Ivo Frank: A horvátországi Tiszta Jogpárt képviselője. Bár az 1906. évi horvát választásokon többséget szerző szerb–horvát koalíció ellenfele volt a Jogpárt, de az 1907-től állandósuló konfliktusban ők is obstrukcióba kezdtek a báni kormány ellen. Ferenc Ferdinánd köreihez tartozó politikus. A trónörökös 1910–11. évi uralkodói programjának elkészítésében is közreműködött. (*Bruckner Gy.*: Ferenc Ferdinánd i.m. 39.)

16 Gyakorlatilag (latin)

17 Karel Kramarž: Liberális nacionalista politikus, az ifjúcsehek vezetője. A cseh nagybirtokos arisztokráciánál radikálisabb, szociálisan érzékenyebb programot elfogadó csoport fogékony volt az Oroszország felől érkező pánszláv propagandára, és a magyarországi szlovákokat is igyekezett saját érdekkörébe vonni. Ennek ellenére — ekkor még (1909) — mindenképpen a Habsburg Monarchia keretein belül képzelték el a nagyobb függetlenség kivívását, később (1914) Kramarž azért mondott le az ifjúcsehek vezetéséről, mert még radikálisabb irányba toltott a párt. A háború alatt 15 évnyi kényszermunkára ítélték államellenes szervezkedés miatt. A Monarchia összeomlása után Csehszlovákia első miniszterelnöke.

az új-rutén mozgalomnak, mely a magyarországi kárpátaljai oroszokat is bevonta akciójába.

A román veszedelemről nem is kell bővebben szólni. Lueger úgyszólván prófétája az osztrák–román barátságnak, melynek célja teljesen letörni a magyarságot, abból a hitből indulva ki, hogy a románok egyesítve jó „osztrák” hazafiak lesznek.¹⁸ A naivitás és az ádáz gyűlölet e vegyülete minden eszközt jónak vél. E részről óhajtják majd a magyar parlamentet megbénítani. Még az annyira utált szerb irredenta is eszköz a kezökben, hogy a kiábrándult szerbek gyűlöletét a magyarságra irányozzák.¹⁹ Azonfelül — s talán nem is alap nélkül — számítanak a magyarok egymás iránt való gyűlöletére, kicsinyes személyeskedésére, melyet a nagy figyelemben részesített budapesti sajtóból észlelnek. Ha kell még a zsidóság egyes elemeit is megoldozzák. Csak még az olasz irredentát nem nyerték meg.

Magyarország e párt szemében teljesen *quantité négligable*²⁰ „das Luder / dög/ mit welchem man Gimpel fängt”.²¹ Teljesen lejárt faktornak tartják; mely railleirozásra²² képtelen. Kereskedelme, intelligenciája zsidó, középosztályra nincs, nemessége elzüllött, arisztokráciáját pedig megtörik. Amellett intézményei inszolidak, parasztsága beteg és kivándorol, s agrárszocialista tendenciájával az urak ellen kijátszható, irodalma, művészete nem eredeti, hanyatlík. Szóval ez a nézet, s az a biztos tudat éltei őket, hogy ennek a hirdetett [magyar; Cs.T.] szupremáciának immár hamarosan vége lesz. Ez a lenézés már a magyarság kiválóbb egyéneinek megvetésében, s eltolására irányzott törekvésekben is megnyilvánul. Az összes magyarországi nemzetiség[ek]nek nagyobb az érvényesülési terök Bécsben s e révén külföldön, mint amennyi súlya Magyarországnak Bécsben van. Magyarország minden törekvése a priori jogtalan, méltányos kívánságait elfojtani győzelem. A katonai reformok létesülését még a legszerényebb formában is

18 Érdemes összevetni Lueger és a keresztényszocialisták célkitűzéseit ifjabb Andrassy Gyula egy 1907-ből származó — a trónörökösrel történt találkozása utáni — naplóbejegyzésével. Az audiencián Ferenc Ferdinánd hangsúlyozta, hogy a románok mindig hű alattvalók voltak, de ezt egyes magyar politikai csoportokról már nem mondhatja el (Andrassy Gyula és Andrassy Gyuláné naplói és levelezése. OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 2974. 1907. szept. 19.).

19 Utalás a Bosznia annexiója után kialakult válságra. Az Osztrák–Magyar Monarchia mellett Szerbia is érdekkörébe tartozónak tekintette a területet.

20 Elhanyagolható mennyiség, elhanyagolható tényező (francia)

21 A német szóf fordulat a magyar „balekot fog” megfelelője. Ebben az esetben Magyarországra vonatkozik, mellyel — az értelmezés szerint — rosszul járt Ausztria.

22 Versenyzésre (angol)

perhoreszkálják,²³ történjék bármi, ezt ellenezni fogják.²⁴ Kikeresik az alkalmat, hogy egy-egy „Vorstossal”²⁵ egyet üssenek ezen a kadaveren.²⁶

Meglássák, hogy amint megnyílik a pozsonyi villamos vasút, biztos, hogy azzal fogják Magyarországot bosszantani, hogy Pozsony ezzel természetes központjához, a német Bécshez csatoltatott.²⁷ Legalábbis elérik vele azt, hogy Magyarországon dühösek lesznek. Itt aztán nevetnek rajta, hogy a „judapesti clique” mérges. Van egyébként egy úgynevezett „gedachte Strömung”,²⁸ mely a három „német” vármegyét Pozsonyt, Sopront és Vast óhajtaná Alsó-Ausztriához csatolni.²⁹ E tünetekre kétségtelenül azzal lehetne felelni, hogy „die Suppe wird nicht so heiß gegessen, als sie gekocht wird”,³⁰ de ami jellegzetes ezen áramlatban, hogy a hivatalnoki karban itt máris megrögződött az a biztos előérzet „dass in Bosnien und Croatien sich etwas bildet, was den Ungarn ihre Praeponderanz gewin ein Paroli bieten wird”.³¹ Ezt Önök észre sem veszik, mert nem is értik, hogy mi az. A magyar hivatalos apparátus kanton-niveaun mozog, társadalmok meg országgyűlések körül mozog, mely beszélni ugyan szeret, de alapos, külső vonatkozásokat illető tudásban úgy tetszik szegényes. Hogy a balkáni népek: románok, bolgárok, szerbek e részben ügyesebbek, azt Önnek tán nem kell bővebben fejtegetnem.

23 Visszakozik, irtózik

24 A boszniai válság alatt a magyar kormány (a parlamenti többséget adó Függetlenségi Párt nyomására) katonai jellegű engedményeket kért Ferenc Józseftől (magyar szolgálati és vezényleti nyelv meghatározott egységeknél, stb.). A külpolitikai problémák miatt engedékenyebb udvar és a Monarchia legfelsőbb katonai, diplomáciai vezetésének egy része hajlott is a megegyezésre. Főként Ferenc Ferdinánd erélyes fellépése miatt ezekre nem került sor.

25 Előretöréssel (német)

26 Holttesten (német)

27 A nagy port kavart vasútvonal villamosítási ügyének végére csak 1914-ben került pont. Egészen addig állandó viták tárgya volt a terv, mivel sokan a lépés negatív hatásaitól féltették a magyar gazdaságot Bécs közelsége és szállítási idő rövidülése miatt.

28 Kigondolt irányzat (német)

29 A nevezett irányzat részleteiben nem ismert, de valószínűsíthető, hogy az osztrák keresztényszocialisták a Lajta innenső oldalán is folytattak agitációt. Erre utalt Meszlényi Károly függetlenségi képviselő is a Képviselőház 1896. június 30-i ülésén. Meszlényi értesülései szerint felekezeti és magyarelles gyűlöletkeltés folyik az ország nyugati megyéiben, ami mögött valójában Luegerék álltak (Képviselőházi napló. 1892. 642. sz. XXXIII. 446. p.).

30 A levest nem eszik olyan forróan, mint ahogy főzik. (német)

31 Hogy Boszniában és Horvátországban valami olyasmi fejlődik ki, amiért Magyarország [Monarchián belüli; Cs.T.] túlsúlyával fizet (német)

Érezvén itt, hogy Önöknél feldarabolva lévén az úgynevezett magyar zöm,³² a taktika oda irányul, hogy Önök csak izguljanak fel, mennél hangosabb a lárma, annál jobban kiderül, hogy csak szóhalmaz, s nem erő lakozik mögötte. Önöknek nem szabad igazoknak lenni. Országot, társadalmat, embereket ritkán néztek még úgy le, mint most Magyarországot Bécsben. Ausztria vezet.

Másnemű, de teljesen egyenlő erejű a szocialisták gyűléte Magyarország ellen. Ezek is felhasználnak minden eszközt, hogy elveiket érvényre juttassák. Direkt beleavatkoznak az ország ügyeibe, s tán még nagyobb örömük lenne a „magyar züllött arisztokrácia” letérése fölött, mint a klerikális elemeknek. A szocialisták e részben éppúgy szövetkeznek a magyar agrárszocialistákkal, Kristóffyval s a nemzetiségekkel, mint a Gross-Österreich hívei.³³ Műveletlenebbek lévén, mint a német szocialisták, elemibb is a hatásuk. Azonfelül — a liberális eszme teljes bukása után, mely csak szabadkőmíves páholyokban él — a zsidók egy része is velük tartván [szocialistákkal, baloldali mozgalmakkal, Cs.T.], még ez az elem is Magyarországot ellen izgat.

A szláv unió: csehek, szlovének, horvátok természetes ellenségei Magyarország, jobban mondva irigyei s faltörő kosokként használhatók. Nem kívánjuk nekik felemlegetésével tarkítani az elmefuttatást, de jegyezzék meg a Šusteršič³⁴ és Korošec³⁵ neveket, melyek még sok gondot fognak okozni.

32 Az 1906 és 1910 közötti koalíciós kormányban többféle politikai csoport, párt volt jelen. A legnagyobb kormányzó erő a Függetlenségi Párt, de mellette a 67-es irányzat híveként az ifjabb Andrássy Gyula vezette Alkotmánypárt, és a Néppárt is szerepet kapott a kormányban (végső soron 67-esek voltak a kormány meghatározó miniszterei). A nagyra nőtt képviselőházi többséget maga mögött tudó függetlenségek között szintén különféle irányzatok voltak jelen.

33 A Kristóffy József, a magyarországi nemzetiségi elit vagy a hazai agrárszocialisták és az osztrák szociáldemokraták közötti kapcsolat részletei nem ismertek, azonban a párt brünni (1899) nemzetiségi programjában már szerepel az Ausztria föderatív átszervezésére vonatkozó pont. Az átalakítást nemzetiségi alapon tervezték (ezen belül széles körű önkormányzattal), figyelmen kívül hagyva a történelmi területek határait. Egyben kifejezték azt is, hogy semmilyen nemzeti előjogot nem ismernek el. (Österreichische Parteiprogramme 1868–1966. Hrsg. Klaus Berchtold. München, 1967. 144–145. p.) A program pont természetesen közelről érintette a magyarországi nemzetiségi viszonyokat, választójogi küzdelmet is.

34 Ivan Šusteršič: Szlovén ügyvéd és konzervatív politikus. Az 1890-es évek közepétől a Szlovén Néppárt tagja. Bécsben a klerikálisok parlamenti szóvivője, továbbá — mint a trializmus támogatója — szoros kapcsolatban állt Ferenc Ferdinánd körével. A Balkán-háborúk alatt szerbellenes politikát támogatott Bécsben.

35 Anton Korošec: Konzervatív, katolikus szlovén politikus. Stájerországban igyekezett szociális programját is megvalósítani azzal, hogy paraszti szövetkezetek szervezett. A bécsi Reichsratban

Nem kívánok túlozni, de ez az áramlat folyton erősödik és pedig abban az arányban, mint amelyben Magyarország gyöngül. Itt úgy fogják fel a helyzetet, hogy a függetlenségi szabású ruha őket nem bolondítja. A háborús helyzet háttérbe szorította az ellentétet, de ki fog az törni minden kérdésnél. Így Bosznia folytonos Erisz almája lesz. Egyetlen szószólója a magyar érdekeknek még a császár, aki nem akar változtatni a dolgon [a dualista struktúrán; Cs.T.], de utódja majd kormányozni is akar, a saját elvei szerint. Annyi bizonyos, hogy a külföld jobban ismeri Ausztriát ma, mint Ausztria-Magyarországot. S ahogy itt látják a dolgot azok, kik távolabb állnak a küzdőtérrel, és sajnálják a magyarság dekoncentrált helyzetét, bizonyosra veszik, hogy a balkáni kérdést nyomom követi az osztrák-magyar kérdés. A Gross-Österreich föderalizmust jelent, a föderalizmus meg nem jelenti még a Svájcot, melyet papiroson nem lehet megalkotni.³⁶

Sajnos, hogy ezt a képet kellett Önnek vázolnom, de mikor itt dogmává lett, hogy a magyarok sokkal jobban gyűlölik egymást, mint ellenségeiket, s rendszeres, csöndes kultúrunkára képtelenek, félig paragrafusokon nyargaló nagy- vagy zugügyvédek, félig vakmerő huszárok, hogy csak temetni tudnak,³⁷ de mindenkiket leszólnak, addig a jelen osztrák irány fog érvényesülni: tévednek, ha azt hiszik, hogy az osztrák parlament gyöngé. Valójában az, de Önök ellen erős, Önök pedig gyöngék egyáltalán, mert az Uralkodóház önkéntelenül is keresztüllátott gyöngeségükön, s nincs Önök mellett. Hisz báró Aehrenthal Bismarckként már parlamenti ebédeket ad az osztrák delegátusoknak, az osztrák képviselőházban külpolitikai standardbeszédet mondhatnak, az Önök miniszterei fel-felutaznak valamit megtudni.³⁸ Ebben ugyan nincs semmi, de a látók szemében ez bizony visz-

képviselő 1906-tól, 1914-től a horvát-szlovén parlamenti klub elnöke is egyben. Nem ismertek kapcsolatai a Műhely felé.

36 A Habsburg Monarchia átszervezése kapcsán korábban is többször felmerült a föderáció gondolata. A különféle demokratikus mozgalmak részéről ez sok esetben valóban egy Svájchoz hasonló államszövetséget jelentett volna, de a bécsi tervezők (akár a századelőn Ferenc Ferdinánd, akár korábban mások részéről) minden esetben egy lényegében központosított államszervezetet értettek alatta.

37 Utalás II. Rákóczi Ferenc és társai 1906. évi magyarországi újratemetésére.

38 Utalás Alois Lexa von Aehrenthal közös külügyminiszter célkitűzésére. Aehrenthal igyekezett erősíteni posztját a közös kormányzatban, összhangban a Balkán felé irányuló ambíciózus külpolitikai céljaival. Egyfajta birodalmi kancellári cím elérése lehetett számára a cél (a Reichskanzler kifejezést egyébként is gyakran használták osztrák részről a Monarchia külpolitikájának irányítójára), ezzel a külügyminiszter formális vezető szerepe a közös miniszterek között egy hivatalos címben is kifejezést nyert volna. Magyarország számára ez egy birodalmi kormányfői pozíciót jelentett, amely az 1867-ben megszerzett pozíciót veszélyeztette.

szaesés. Kérdésére, hogy ez ellen nem lehet-e valamit tenni, csak azt válaszolom, hogy nem hiszem. Mert minden magyar akció szalmatúzzal kezdődik, lármával, de azután elalszik. Vannak kiváló egyéneik, de nincs metodikus szervező képességük. Reszkírozni tudnak, de bevárni nem. Ha Önökön valami segíthet, az csak ellenségeik túlbuzgósága, illetőleg az Önök gyengeségének túlzása.

Kétségtelen, hogy egy esetleg kitörendő háború a belső helyzetet ideig-óráig, ha nem is szanálja, de megállítja az erjedést. Haszna azonban Magyarországnak nem lesz belőle. Bosznia hovatarozása iránt még inkább ki fognak élesedni az ellentétek. Sőt az lesz a tragikum, hogy a két állam verekedett érte, s aztán összeveszvéen rajta az egyik a másikat akarja majd letörni. Ha győz a sereg, azt fogják mondani, hogy íme, a régi jelvények, az egységes Ausztria győzött; ha pedig egy-egy non putarem,³⁹ úgynevezett Schlappe⁴⁰ éri majd a magyar hadtesteket, még ki is gúnyolják. Ha pedig nem lenne háború, az erjedés tovább folyik, s az Önök szarvait letörik, avagy legalábbis le akarják törni. Önök Európa előtt nem jönnek számba, itt gyűlölik Önöket, jobban, mint Önök minket, azért élünk unióban, az Uralkodóház pedig nem bizik Önökben. Egy újjászületésre, egy rinascimentora⁴¹ volna szükségök, de az persze azok dolga, akik a magyar nemzet vezetői. Ebben pedig nem bízom, mert Önöknek nincs sem pénzök, sem kintarások, sem ismeretök. Vagy túlzó dogmatikusok, vagy, mint most, elvtelen opportunisták. Az első hiba ölte meg nálunk a német liberálisokat, az opportunizmus pedig dekomponál⁴² mindkettőnket. Pedig egy okos, tekintélyes Magyarországra szükség van, anélkül Ausztria nem állhat fenn, s elkövetkezik az, amire az oroszok vágyanak: Közép-Európa egyensúlyának megbillenése az ő javukra, s a németiség kárára. Ez utóbbi a jingo-angoloknak is céljok.⁴³ Hanem nem folytatom e levelet. Bocsásson meg, ha élesen írtam, de Ön kért rá. Hasznokat e soroknak egyébként úgysem veszi, mert az evolúció törvényei erősebbek, mint az egyének bármily igaz nézetei.

Fogadja, stb.

OSzK Kézirattár, Quart. Hung. 2459/12. fol. 80–84.

39 Váratlan, előre nem látható (latin)

40 Vereség (német)

41 Reneszanszra, újjászületésre (olasz)

42 Bomlaszt (latin)

43 Angol szélsőséges nacionalistáknak (angolból)